Lakimies Sonja Jantunen STM

Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi sukupuolen vahvistamisesta ja siihen liittyviksi laeiksi

Eduskunnan sosiaali- ja terveysvaliokunta

Esityksessä ehdotetaan säädettäväksi laki sukupuolen vahvistamisesta. Lailla kumottaisiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta. Lisäksi ehdotetaan muutettavaksi steriloimislakia, äitiysavustuslakia, kansaneläkelakia, lääketieteellisestä tutkimuksesta annettua lakia, raskauden keskeyttämisestä annettua lakia, väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annettua lakia, kotikuntalakia, lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta annettua lakia, vanhemmuuslakia, rikoslakia, vankeuslakia sekä tutkintavankeuslakia. Esitys perustuu pääministeri Sanna Marinin hallitusohjelmaan.

Laissa säädettäisiin sukupuolen vahvistamisen edellytyksistä, sukupuolen vahvistamista koskevasta hakemuksesta ja sen käsittelystä, vahvistamisen oikeusvaikutuksista, vanhemmuusnimikkeen muuttamisesta, ulkomaisen päätöksen tunnustamisesta sekä muutoksenhausta.

Tavoitteena on vahvistaa henkilön itsemääräämisoikeutta erottamalla sukupuolen oikeudellinen vahvistaminen lääketieteellisistä tutkimuksista ja hoidoista. Hakemus sukupuolen vahvistamisesta perustuisi henkilön omaan selvitykseen hänen sukupuolen kokemuksestaan. Henkilön henkilökohtaista koskemattomuutta ja oikeutta yksityiselämään vahvistettaisiin poistamalla voimassa oleva vaatimus lisääntymiskyvyttömyydestä edellytyksenä sukupuolen oikeudelliselle vahvistamiselle.

Henkilö voitaisiin vahvistaa kuuluvaksi toiseen sukupuoleen kuin mihin hänet on väestötietojärjestelmään merkitty, jos hän esittää selvityksen siitä, että hän pysyvästi kokee kuuluvansa vahvistettavaan sukupuoleen, on täysi-ikäinen ja on Suomen kansalainen tai hänellä on asuinpaikka Suomessa. Selvityksessä olisi kyse henkilön omasta selvityksestä hänen sukupuolen kokemuksestaan.

Sukupuolen vahvistamista koskeva hakemus olisi tehtävä kirjallisesti Digi- ja väestötietovirastolle. Digi- ja väestötietovirastolle säädettäisiin velvollisuus viipymättä antaa hakijalle tietoa hakemuksen käsittelystä ja sukupuolen vahvistamisen oikeusvaikutuksista. Hakijan olisi nämä tiedot saatuaan vahvistettava hakemuksensa, kuitenkin aikaisintaan 30 päivän kuluttua siitä, kun hakemus on tullut vireille. Sukupuolen vahvistamista koskevan hakemusmenettelyn tarkoituksena on varmistua siitä, että sukupuolen vahvistamista haetaan tietoon perustuen ja harkiten. Laissa säädettäisiin myös tilanteesta, jossa sukupuolen vahvistamista hakeva henkilö on avioliitossa tai rekisteröidyssä parisuhteessa. Voimassa olevassa laissa olevaa ilmoitusvelvollisuutta laajennettaisiin koskemaan myös rekisteröidyn parisuhteen toista osapuolta. Sääntely eroaa voimassa olevasta laista siten, että sukupuolen vahvistamisen yhteydessä rekisteröidyssä parisuhteessa olevan henkilön parisuhdemuoto voisi jäädä entiselleen, elleivät parisuhteen osapuolet itse hae siihen muutosta avioliittolain 1 a §:n mukaisesti.

Ehdotetun lain mukaisesti vahvistettua sukupuolta olisi pidettävä henkilön sukupuolena sovellettaessa muuta lainsäädäntöä. Tämän pääsäännön estämättä säännöksiä, jotka koskevat raskaana olevaa, imettävää tai synnyttänyttä naista, sovellettaisiin raskaana olevaan, imettävään tai synnyttäneeseen henkilöön sukupuolen vahvistamisesta riippumatta. Lainsäädäntömuutoksilla turvattaisiin se, että henkilö saa lääketieteellisesti perustellut palvelut sukupuolen vahvistamisesta riippumatta. Poikkeuksena pääsäännöstä olisivat myös hedelmöityshoidoista annettu laki ja oikeusgeneettisestä isyystutkimuksesta annettu laki, joita sovellettaessa sukupuolensa mieheksi vahvistanutta koskisi, mitä mainituissa laeissa säädetään naisesta, ja sukupuolensa naiseksi vahvistanutta, mitä mainituissa laeissa säädetään miehestä. Järjestettäessä seulonta, jonka antaminen määräytyy sukupuolen mukaisesti, mahdollistettaisiin seulonnan järjestäminen (osana valtakunnallista seulontaohjelmaa tai hyvinvointialueen järjestämä muuna seulontana) sukupuolen vahvistamisesta riippumatta sen perusteella, mikä on lääketieteellisesti perusteltua.

Laissa olisi erikseen säännökset vanhemmuuden toteamista ja vahvistamista koskevien säännösten soveltamisesta sukupuolensa vahvistaneeseen henkilöön. Vanhemmuuslain (775/2022) 3 §:ssä tarkoitettu aviomiehen isyys todetaan lapsen syntymän hetkellä väestötietojärjestelmään merkityn sukupuolen perusteella. Toisin sanoen, jos lapsen synnyttäneen äidin aviopuoliso on lapsen syntymän hetkellä oikeudelliselta sukupuoleltaan mies, hänet voidaan vahvistaa lapsen isäksi. Vanhemmuuslain 2 §:ää sovelletaan äitiyden toteamiseen ja mainitun lain 4 §:n 2 momenttia isyyden vahvistamiseen sukupuolen

vahvistamisesta riippumatta. Toisin sanoen lapsen synnyttänyt henkilö olisi lapsen äiti, ja lapsen siittänyt henkilö tai henkilö, jonka siittiöitä on käytetty äidin hedelmöittämiseen muulla tavoin kuin siittämällä olisi lapsen isä, riippumatta henkilön oikeudellisesta sukupuolesta. Vanhemmuuslain 4 §:n 3 momentissa ja 5 §:n 1 momentissa tarkoitettu hedelmöityshoitosuostumukseen perustuva vanhemmuus vahvistetaan isyytenä tai äitiytenä sen sukupuolen mukaan, joka oli merkitty väestötietojärjestelmään suostumusta annettaessa. Vanhemmuuslain 4 §:n 3 momentissa tarkoitettu isyyden vahvistamiseen annettuun suostumuksen perustuva vanhemmuus vahvistetaan kuitenkin aina isyytenä.

Vanhemmuusnimikkeen voisi muuttaa vastaamaan vahvistettua sukupuolta. Digi- ja väestötietovirasto voi hakemuksesta muuttaa henkilön vanhemmuusnimikkeen vastaamaan hänen vahvistettua sukupuoltaan. Henkilö voi tehdä hakemuksen vanhemmuusnimikkeen muuttamisesta samalla, kun hän hakee sukupuolensa vahvistamista, tai sukupuolen vahvistamisen jälkeen. Kun vanhemmuusnimike muutetaan, Digi- ja väestötietoviraston on lähetettävä siitä ilmoitus hakijan alaikäisten lasten huoltajille. Vanhemmuusnimikkeen muuttaminen edellyttäisi uuden vanhemmuusnimikettä koskevan tietosisällön luomista väestötietojärjestelmään. Sen käyttöönotto väestötietojärjestelmästä tietoja vastaanottavissa organisaatioissa olisi kuitenkin vapaaehtoista.

Esityksellä tehtäisiin äitiysavustuslakiin välttämättömät muutokset, joilla varmistetaan raskaana olevan henkilön oikeus etuuteen oikeudellisesta sukupuolestaan riippumatta. Steriloimislakiin tehtäisiin lisääntymiskyvyttömyysvaatimuksen poistamisen aiheuttama muutos.

Vankeuslakia ja tutkintavankeuslakia muutettaisiin niin, että sukupuolen mukaisesta asunto-osastolle sijoittamisesta voitaisiin poiketa sellaisen vangin tai tutkintavangin osalta, jonka sukupuoli on vahvistettu, jos se on välttämätöntä hänen itsensä tai muun henkilön turvallisuuden suojelemiseksi.

Rikoslain eräitä sukupuoleen sidottuja säännöksiä muutettaisiin niin, että niitä voidaan soveltaa henkilöön tämän oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta, jos rikoksen tunnusmerkit muuten täyttyvät. Näitä ovat lapsensurmaa, laitonta raskauden keskeytystä, törkeää laitonta raskauden keskeyttämistä sekä laitonta alkioon puuttumista koskevat säännökset, joissa kaikissa viitataan naiseen. Myös tutkimuslakia ja raskauden keskeyttämisestä annettua lakia ehdotetaan muutettavan, jotta ei ole oikeudellista epäselvyyttä siitä, että ne soveltuvat raskaana olevaan henkilöön tämän oikeudellisesta sukupuolesta riippumatta.

Lisäksi esityksessä ehdotetaan vanhemmuusnimikkeitä koskevien säännösten edellyttämiä muutoksia muun muassa väestötietojärjestelmästä ja Digi- ja väestötietoviraston varmennepalveluista annettuun lakiin, kotikuntalakiin, kansaneläkelakiin sekä lakiin lapsen huollosta ja tapaamisoikeudesta. Vanhemmuuslain 68 § ehdotetaan kumottavan tarpeettomana. Lakeihin tehtäisiin myös uudistuksesta johtuvia teknisluonteisia muutoksia.

Koska lailla kumottaisiin laki transseksuaalin sukupuolen vahvistamisesta, kumoutuisi myös sen nojalla annettu transasetus. Tarpeen voimassa olevan transasetuksen tyyppiselle yksityiskohtaiselle lääketieteellisen arvioinnin ja hoidon sääntelylle voidaan katsoa poistuvan, kun lisääntymiskyvyttömyysvaatimus poistetaan ja lääketieteellinen hoito eriytetään sukupuolen oikeudellisesta vahvistamisesta. Osa tutkimuksista ja hoidosta on jatkossakin perusteltua keskittää tiettyihin yliopistollisiin sairaaloihin ottaen huomioon tutkimuksen ja hoidon harvinaisuus ja sen vaatima asiantuntemus. Keskittämisestä voitaisiin kuitenkin säätää jatkossa erikoissairaanhoidon keskittämisasetuksella.

Esityksen merkittävimmät myönteiset vaikutukset kohdistuisivat erityisesti transsukupuolisten henkilöiden oikeuksien toteutumiseen. Esitys parantaisi sukupuolen vahvistamista toivovien henkilöiden itsemääräämisoikeuden toteutumista, kun sukupuolen vahvistamisen edellytyksenä ei olisi ulkopuolisia lausuntoja tai selvityksiä vaan hakemus perustuisi henkilön omaan selvitykseen sukupuolen kokemuksestaan. Sukupuolen vahvistamista hakevien henkilöiden oikeus henkilökohtaiseen koskemattomuuteen paranisi, kun vahvistamisen edellytyksenä ei enää olisi lisääntymiskyvyttömyyttä tai sitä aiheuttavia taikka muuten kajoavia hoitoja. Esityksen myötä sukupuolivähemmistöihin kuuluvien ihmisten oikeus hedelmällisyyteen ja lisääntymiseen toteutuisi yhdenvertaisemmin, kun lisääntymiskyvyttömyyttä koskeva vaatimus edellytyksenä sukupuolen vahvistamiselle poistettaisiin ja hedelmöityshoitolain soveltamista transsukupuolisiin henkilöihin selkeytettäisiin.

Ehdotetut lait on tarkoitettu tulemaan voimaan 1.1.2023. Vanhemmuusnimikkeen muuttamista koskevaa säännöstä sovellettaisiin sen edellyttämien täytäntöönpanotoimien vuoksi kuitenkin vasta 1.1.2024.